

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Școala Doctorală *Studii de Hungarologie*

Rezumat
Limbă și identitate în cazul armenilor din România

Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Benő Attila

Doctorand:
Veress Ilka

Cluj-Napoca
2025

Cuprins

1. Introducere	5
1.2 Structura tezei.....	8
1.3 Contextul general al cercetării.....	9
2. Conceptele teoretice ale analizei.....	18
2.1 Diaspora, politica diasporei, posibilități de tipologizare a diasporei armene	18
2.2 Identitate - identitate etnică - asimilare	21
2.2 Separarea categoriilor de identitate lingvistică și etnică: schimbarea de limbă.....	26
3. Obiectivele, etapele și aspectele metodologice ale analizei	33
4. Caracteristicile socio-demografice ale populației armene din România	38
4.1 Caracteristicile istorice și distribuția teritorială a armenilor în România.....	41
4.2 Etnia și limba armeană în lumina recensămintelor din România.....	44
5. Cadrul legal pentru reproducerea limbilor minorităților mici în România.....	54
5.1 Cadrul instituțional pentru protecția minorităților la nivel național.....	54
6. Limbi și instituții	61
6.1 Limbile	61
6.2 Instituții	64
6.3 Instituții armenesti în România.....	68
7. Ideologii lingvistice.....	80
7.1. Ideologiile lingvistice ale societății majoritare	81
7.2 Ideologiile lingvistice ale minorității maghiare.....	83
7.3 Ideologiile lingvistice armenesti	85
8. Armenii din Moldova.....	95
8.1 Istoria limbii armene în Moldova	95
8.2 Comunitățile armenesti din Moldova după 1989	101
9. Armenii din Transilvania: de la o comunitate de vorbitori la o comunitate care își amintește de limbă	111
9.1 Limba armeană transilvăneană	111
9.2 Armenii din Transilvania după 1989	117

10. Schimbarea de limbă în comunitatea armeană din Constanța: limba de „circulație restrânsă”	144
10.1 Comunitatea armeană din Constanța înainte de 1989	144
10.2 Situația lingvistică a comunității armene din Constanța după 1989.....	147
10.3 Particularități ale schimbării de limbă în comunitatea armeană din Constanța.....	150
10.4 Surse de date pentru analiză: descrierea populației și a eșantionului.....	150
10.5 Dinamica categoriilor de identitate lingvistică și etnică	155
10.6 Particularități ale achiziției și utilizării limbii armene	160
10.7 Atitudini lingvistice	177
10.8 Practici culturale de experimentare a identității armenesti.....	181
11. Concluzii	188
Bibliografie	197
Surse de date	207
Anexe.....	208

Lucrarea de față își propune să investigheze rolul limbii armene în strategiile de construire a identității comunităților armene locale din România în perioada de după schimbarea regimului politic. Având în vedere că comunitatea armeană din România este extrem de eterogenă din punct de vedere istoric, lingvistic și religios – cu diferite subtipuri de tipologii diasporice reunite sub aceeași etichetă etno-politică – întrebările de cercetare sunt formulate pe două niveluri, în funcție de aceste diferențe și de condițiile și atașamentele lingvistice. Pe de o parte, analiza vizează modul în care se produce schimbarea de limbă și felul în care diverși factori sociali, politici și ideologici influențează acest proces. Pe de altă parte, sunt investigate posibilele funcții comunitare ale limbii în calitatea sa de simbol identitar în acele comunități care au trecut deja prin procesul de schimbare de limbă. Totuși, acest demers nu poate fi realizat fără o cunoaștere prealabilă a condițiilor lingvistice specifice fiecărui subgrup, astfel încât întrebările centrale ale tezei se leagă de procesul schimbării lingvistice: care sunt particularitățile acestui proces în cadrul comunităților armene din România? Care sunt sau au fost factorii ce influențează dinamica acestuia și cum se reflectă aceasta în relația dintre categoriile identitare etnice și cele lingvistice?

Lucrarea este împărțită în unsprezece capitole:

Scopul capitolului privind **contextul general al analizei (1.3)** este de a sistematiza trendurile de cercetare și principalele concluzii referitoare la tematica limbii și identității în comunitățile armene. Pornind de la nivelul diasporei armene la scară globală, vor fi trecute în revistă cele mai relevante analize realizate în România, acordând o atenție specială studiilor de caz care prezintă similitudini istorice și culturale, precum și celor care întrețin relații mai intense cu comunitățile armene din România.

Conceptele teoretice ale cercetării (2) sunt prezentate într-o subsecțiune structurată în trei părți mai scurte: în prima parte, propun o posibilă tipologizare a armenilor ca grup diasporic; în cea de-a doua, fundamentez teoretic conceptele legate de identitatea etnică, cum ar fi dinamica identității, menținerea granițelor etnice, asimilarea și afilierea etnică multiplă; în fine, în a treia parte, trec în revistă conceptele și factorii care explică disocierea dintre limbă și identitate, precum și principalele direcții ale cercetărilor privind schimbarea de limbă.

În capitolul **Obiective, etape și aspecte metodologice ale analizei (3)**, revin asupra fundamentării teoretice și, după o rediscutare mai nuanțată a obiectivelor generale formulate în

Introducere, prezint caracteristicile metodologice ale cercetării: metodele utilizate, bazele de date analizate, precum și procedurile de colectare și interpretare a datelor.

Analiza se bazează pe următoarele surse:

1. Punctul de plecare general și cadrul metodologic l-a constituit cercetarea realizată în 2008 de Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale din Cluj-Napoca. Aceasta a combinat metode calitative și chestionare, având ca scop inventarierea instituțiilor minoritare din România. Obiectivul principal al cercetării a fost cartografierea instituțiilor minoritare reprezentate în Parlament, iar în identificarea organizațiilor am adoptat o definiție extinsă: a fost considerată minoritară orice instituție care servește explicit un scop etnic, este condusă de membri ai unui grup etnic sau își desfășoară activitatea într-o limbă minoritară. Baza de date generată în 2008 a inclus un total de 21 de ONG-uri armenesti, iar parohiile bisericilor armenice locale au fost, de asemenea, clasificate drept instituții etnice. Colectarea datelor prin chestionar a fost completată cu interviuri realizate cu liderii comunităților, utilizând metoda interviului narativ-biografic. Această bază de date a fost actualizată în 2016, iar în cadrul prezentei analize, funcționarea fiecărei organizații a fost din nou verificată în 2023 și 2024, iar datele au fost actualizate în funcție de noile informații. Ca și în 2008, completarea chestionarelor a fost însoțită, acolo unde a fost posibil, de contact direct sau corespondență prin e-mail și interviuri cu conducerea fiecărei instituții, selectate pe baza criteriului activităților lingvistice relevante pentru scopul analizei.

2. Baza de date Armenian Diaspora Survey: un studiu de cercetare cantitativă și calitativă organizat de Institutul Armean din Londra. Valul din 2019 a comparat patru țări – România, Argentina, Canada și Liban – și a inclus 244 de respondenți din România, dintr-un eșantion total de 2697 de persoane, formând astfel subeșantionul comunității armenice din România. Chestionarul a vizat teme centrale legate de identitate, utilizarea limbii, implicarea politică, religioasă și civică, precum și relația cu patria-mamă. În cadrul analizei de față, cele 244 de cazuri au fost împărțite în funcție de regiunile istorice (Transilvania, Moldova și Dobrogea), iar în cadrul fiecărui studiu de caz regional au fost examinate aspecte privind autoidentificarea etnică și lingvistică în cadrul subeșantioanelor respective.

3. Colectarea datelor proprii calitative și sociolingvistice prin chestionare în rândul comunității armenice din Constanța, începând din noiembrie 2022 și până la începutul anului

2025. După întrebările socio-demografice de bază, chestionarul include șase seturi suplimentare de întrebări: examinează relația dintre limba maternă și identitatea etnică, caracteristicile socializării lingvistice și cunoștințele lingvistice ale comunității, modalitățile de transmitere a limbii, ariile de utilizare a limbii armene, atitudinile față de limbă și, în cele din urmă, se referă la practicile culturale ale identității etnice. Am completat rezultatele anchetei prin chestionar cu interviuri semi-structurate cu membrii comunității implicați în predarea limbii armene.

4. Analiza calitativă de conținut privind ideologiile lingvistice dominante legate de limba armeană: conținutul explicit legat de Ziua limbii armene 2019 în rubrica de știri a portalului de știri online în limba română araratonline.com, un portal de știri online cu acoperire națională editat de comunitatea armeană din România. Acest corpus include un total de 22 de articole scrise de lideri proeminenți ai comunității studiate, astfel încât acest nivel de analiză se referă la discursul ideologic al puterii în limbaj.

În continuare, lucrarea este împărțită în două mari secțiuni: prima descrie factorii externi care stau la baza proceselor lingvistice ale armenilor din România de-a lungul a patru linii tematice, în timp ce a doua oferă o imagine de ansamblu asupra modelelor de utilizare a limbii de către armenii din România în trei regiuni istorice cu profiluri istorice și lingvistice diferite, prin intermediul a trei studii de caz regionale.

Caracteristicile socio-demografice ale populației armene din România (4) Profilul sociodemografic general al armenilor din România a fost conceput cu două obiective: definirea populației armene ca grupul-țintă al studiului, și descrierea, pe baza datelor de recensământ și de mișcare naturală a populației, a caracteristicilor sociodemografice care pot fi decisive în chestiunea afilierilor etnice și a proceselor lingvistice. Pentru a defini populația armeană în analiză am utilizat în principal date etnice și lingvistice din recensămintele de după 1989, completate de date privind afilierea religioasă și rezultatele altor cercetări calitative. În ceea ce privește grupul de etnici armeni care s-au identificat ca armeni în recensăminte, aceștia sunt una dintre cele mai dispersate minorități din România. La ultimul recensământ, doar o treime dintre cei care s-au identificat ca armeni au indicat limba armeană ca limbă maternă, iar cea mai mare parte a acestor vorbitori făceau parte din grupul de vârstă de peste 65 de ani, un grup aflat într-un stadiu avansat de schimbare de limbă. Acest lucru poate fi discutat în contextul unor factori precum căsătoriile mixte

și problema socializării etnice și lingvistice a copiilor născuți din căsătorii mixte. Doar aproximativ o treime dintre copiii născuți din căsătorii mixte vor fi înregistrați ca armeni la recensământ. Prin urmare, din punctul de vedere al schimbării de limbă, profilul demografic al armenilor din România este în mod clar vulnerabil. Procesul deja avansat de schimbare lingvistică, populația scăzută, structura de vârstă în curs de îmbătrânire și dispersia spațială au un impact negativ asupra conservării limbii.

Analizez apoi **Cadrul legal pentru reproducerea limbilor minorităților mici în România (5)** după schimbarea regimului, care constituie o parte semnificativă a instituțiilor formale ce servesc drept spațiu pentru reproducerea identității și a limbii. Examinând cadrul juridic pentru limba armeană ca limbă minoritară, am discutat implicațiile legislative de după revoluție pentru comunitățile lingvistice cu un număr mic de membri și o concentrare teritorială redusă. Analiza a subliniat dezvoltarea cadrului juridic și a cadrului instituțional larg pentru sistemul de reprezentare parlamentară și sprijin din partea statului pentru minoritățile recunoscute oficial apoi a sistematizat măsurile legale care privesc minoritățile naționale. Una dintre concluzii este că legislația de după 1989 privind protecția minorităților și a limbilor minoritare a fost caracterizată de influența simultană a ideologiilor statului național omogen și ale celui pluralist. Deși primatul limbii de stat este întotdeauna presupus în toate cazurile de drepturi lingvistice, spre deosebire de tendințele de asimilare ale regimului politic anterior, poate fi identificată în mod clar o schimbare de direcție, în principal din partea politicii lingvistice a UE, ceea ce indică o stabilizare a drepturilor lingvistice ale minorităților din România. Cu toate acestea, în cazul unui grup etnic precum armenii, care nu au atins niciodată pragul unui nivel mai ridicat al drepturilor lingvistice în nicio municipalitate, există puține lucruri de identificat în afară de continuitatea reprezentării politice și a dreptului la educație în limba maternă.

Capitolul numit **Limbi și instituții (6)** își propune să contureze rețeaua instituțională care determină utilizarea și reproducerea limbii, atât în ceea ce privește prezența politicii diasporei armene, cât și instituțiile considerate importante pentru menținerea limbii în comunitățile armene din România. Următorul pas al analizei a fost acela de a contura cadrul instituțional care poate fi considerat drept spațiu pentru utilizarea și reproducerea limbii. Cu toate acestea, pe baza modelelor de utilizare a limbii și a ofertelor culturale lingvistice ale instituțiilor etnice, limba armeană nu este considerată o limbă publică nici măcar în comunitățile în care există o comunitate de vorbitori,

programele fiind concepute ca un serviciu cultural pentru majoritate. Singurul domeniu în care limba armeană poate fi utilizată în mod consecvent este cel al programelor de educație de limbă, care funcționează fără întrerupere în cadrul legal încă din anii 1990.

Ideologii lingvistice (7). Principalul motiv pentru inventarierea ideologiilor lingvistice ale limbilor utilizate de comunitatea studiată – română, armeană și maghiară – a fost acela că ideologiile sunt reprezentările conceptuale ale relațiilor de putere dintre grupurile lingvistice în spațiul social. Astfel, această subsecțiune a analizei a urmărit să surprindă reflecțiile ideologice ale relației dintre mai multe limbi minoritare cu statut asimetric și limba de stat. Percepțiile societății majoritare asupra limbii române sunt înrădăcinate ideologic în naționalismul lingvistic, a cărui cea mai importantă manifestare este tratarea limbii de stat ca normă și statutul special pe care îl merită. Diferitele elemente ale acestui pachet ideologic conduc în mod clar la o pierdere de spațiu funcțional și de prestigiu pentru limbile minoritare. În schimb, cea mai importantă trăsătură a ideologiilor lingvistice ale minorității maghiare este o opoziție explicită față de ideologiile lingvistice ale societății majoritare și un etnoidentitism lingvistic proeminent. Ideologiile legate de limba armeană au fost conturate pe baza propriei noastre analize anterioare, bazate pe analiza calitativă a conținutului. Acestea pot fi grupate în patru tipuri de ideologii lingvistice strâns legate între ele, care surprind diferite aspecte ale rolului limbii în identitatea etnică. Ideologia *etno-identitaristă* lingvistică bine identificată consideră limba armeană drept baza identității etnice armene, în timp ce ideologiile *axiologismului* și *primordialismului* lingvistic amestecate cu *sacralismul* subliniază rolul privilegiat și caracterul distinctiv al limbii.

Al doilea nivel de analiză a tezei este reprezentat de studiile de caz regionale, care reflectă trei subtipuri caracteristice de comunități armenesti din România: comunitățile moldovenești cu cea mai veche prezență în România, armenii nativi vorbitori de maghiară din Transilvania și comunitatea armeană vorbitoare de armeană vestică din Constanța.

Armenii din Moldova (8). În ceea ce privește procesele lingvistice și identitare din Moldova, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, armenii moldoveni au format un grup închis, stabil, cu instituții religioase și de învățământ proprii, ale cărui granițe au început să se dezintegreze după Mica Unire din 1859, când s-a realizat egalitatea deplină în drepturi. Legea învățământului, discriminatorie față de elevii armeni, a dus la închiderea treptată a instituțiilor care funcționau eficient până atunci. În paralel cu desființarea învățământului în limba armeană, a fost înființată

oficial Arhiepiscopia Apostolică Română Armenească din România, independentă de Constantinopol, în principal datorită numărului mare de refugiați armeni. Faptul că această inițiativă, ca simbol al segregării etnice, a provocat, de asemenea, rezistență în rândul comunităților tradiționale, sugerează că principala aspirație a comunităților armenie din Moldova a fost de a obține o integrare socială și o mobilitate cât mai deplină în cadrul societății românești din Moldova. Dispariția treptată a instituțiilor de învățământ în limba armeană indică faptul că procesul de schimb lingvistic comunitar s-ar fi putut accelera la începutul secolului al XX-lea. Perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial și socialismul au însemnat dispariția ultimelor școli elementare armeniești, astfel încât cadrul formal pentru transmiterea limbii a fost în cele din urmă abolit. Timp de aproape patru decenii, biserica a rămas singura instituție etnică care a menținut comunitatea unită. Pe baza datelor recensământului și a rezultatelor unei analize secundare a subeșantionului moldovenesc al anchetei privind diaspora armeană, se poate spune că armenii moldoveni sunt o populație greu de cuantificat, afilierea etnică multiplă fiind cea mai importantă caracteristică. Ei constituie un grup etnic caracterizat printr-o predominanță a atașamentului național românesc, care, cu excepția câtorva vorbitori nativi, are o proporție foarte mică de membri care vorbesc fluent limba armeană. Majoritatea fie nu vorbesc limba armeană, fie nu au o cunoaștere mai profundă a limbii aceasta rezumându-se la câteva cuvinte și fraze. Acest profil demografic explică de ce inițiativele de educație în limba armeană de după 1989 nu au fost de lungă durată, cu atât mai mult cu cât limba nu este un element central al identității armenilor moldoveni. Mai degrabă, aceasta funcționează ca o categorie de identitate definită de legături familiale, bisericesti și ale comunității locale și se manifestă prin practici culturale simbolice specifice armenilor. În același timp, una dintre cele mai importante dintre aceste practici simbolice asociate identității etnice vii, participarea la evenimente religioase armeniești, este inextricabil legată de limba armeană clasică utilizată de Biserica Armeană din întreaga lume. Astfel, utilizarea rituală a limbii armenie funcționează ca un element performativ prin care identitatea armeană poate fi trăită și reprezentată în spațiul social. Cu toate acestea, diaspora armeană globală nu numai că activează comunitățile prin practici bisericesti, dar a devenit, de asemenea, un grup-țintă pentru strategia de construcție națională a diasporei armenie, care a luat amploare în ultimele decenii și a transformat oarecum strategiile identitare ale comunităților. Prin înfrățire, acestea au devenit

implicate activ în patria-mamă din punct de vedere politic, iar practicile de memorie ale comunităților s-au orientat către memoria genocidului ca numitor comun al diasporei armene.

Armenii din Transilvania: de la o comunitate de vorbitori la o comunitate care își amintește de limbă (9). Comunitățile armenesti transilvănene, formate din membrii refugiați ai comunităților moldovenești în secolul al XVII-lea, s-au integrat foarte repede în societatea maghiară din Transilvania acelor vremuri, ai cărei principali promotori au fost unirea religioasă cu Biserica Catolică și anumite privilegii economice care au adus stabilitate și dezvoltare. Cu toate acestea, numărul lor a scăzut constant începând cu secolul al XIX-lea, din cauza emigrării și asimilării în cadrul națiunii majoritare. De la mijlocul secolului al XIX-lea, putem vorbi de o trecere la limba maghiară la nivelul comunității, care este indicată cel mai clar de dispariția instituțiilor de învățământ armene. Apariția unei identități specifice maghiarilor armeni poate fi datată în perioada de după Revoluția de la 1848, care, pe de o parte, a însemnat pierderea privilegiilor anterioare de natură economică, dar în același timp a deschis o nouă dimensiune a identificării naționale. Ulterior, ei s-au definit în primul rând ca maghiari minoritari în contextul politicii identitare a noului stat național român. Perioada de după schimbarea regimului a fost, de asemenea, o perioadă de reorganizare etnică pentru armenii din Transilvania, cu o varietate de posibilități instituționale, care s-au schimbat odată cu transformarea conținutului identității armenesti. Unul dintre cei mai importanți indicatori ai identificării etnice, autoclasificarea etnică în cadrul recensămintelor, arată un tipar similar cu cel din regiunea Moldovei, adică afilierea națională dominantă, în acest caz maghiară, prevalează asupra celei armene, formând astfel un grup aproape invizibil. În această privință, prezența armeană este ceva mai puternică în Gherla, din motive socio-istorice precum o populație semnificativ mai mare, un statut mai ridicat în cadrul așezării și integrarea cu succes a refugiaților genocidului în viața comunității. Acest model de identitate dominat de maghiari poate fi descris în termeni de identități cu cratimă, respectiv etnicitate pozițională și simbolică, care denotă modul în care identitatea armeană este trăită și reprezentată societății majoritare prin practici culturale care sunt ridicate la statutul de simboluri etnice. Componentele acestei variații identitare specifice, și anume elementele maghiare, armene și românești, sunt prezente cu intensități diferite în funcție de gradul de prezență a limbii maghiare în contextul social în care se găsesc. Două mari categorii instituționale constituie cadrul pentru exprimarea și reproducerea identității etnice: cele cu un trecut bisericesc și cele cu un trecut în

societatea civilă. Parohiile aparținând Ordinariatului Armenilor Catolici reprezintă, pe de o parte, un pilon fundamental al identității armene transilvănene prin păstrarea liturghiei armene, iar pe de altă parte, constituie singurul cadru în care limba armeană mai are o funcție liturgică activă. Reforma liturgică în curs, care urmărește întărirea funcțiilor sacre ale limbii și care generează un anumit grad de rezistență în rândul comunităților, nu pornește dintr-o nevoie exprimată la nivel local, ci este corelată cu procesele mai largi care au loc în diaspora armeană globală. Viața instituțională civilă, desfășurată în paralel cu activitatea bisericii, este susținută la Gherla de filiala locală a organizației de reprezentare națională, care derulează în principal activități culturale. În aceste activități sunt implicați nu doar tinerii de origine armeană din zonă, ci și tineri români. Deși încercările tradiționale de predare a limbii armene nu au avut succes, inițiativa de relansare a învățării limbii rămâne un obiectiv activ, datorită contactelor frecvente cu grupuri vorbitoare de limbă armeană standard, venite în România cu scop de muncă. Comunitatea din Gheorgheni a rămas, după căderea regimului comunist, în sfera instituțională bisericească, însă s-a integrat în rețelele transnaționale ale diasporei prin comunitățile armene din Budapesta, care consideră în continuare această zonă drept „patrie-mamă”. Totodată, alături de identitatea locală definită preponderent prin religie și descendență, a apărut o nouă direcție care încearcă redefinirea propriei identități în contextul global al diasporei armene. Un indiciu important al acestei tendințe este orientarea accentuată către relații naționale și internaționale. Un pas semnificativ în această direcție este participarea activă la politicile Armeniei față de „diasporele sale istorice”, proces care poate fi observat atât prin diversificarea relațiilor externe, cât și prin transformarea practicilor de memorie colectivă. O particularitate esențială a acestei transformări este creșterea simbolică a prezenței limbii armene. Deși limba nu mai deține funcții comunicative reale, ea rămâne o componentă centrală, în moduri diferite, în repertoriul de reproducere identitară al celor trei tipuri de instituții: organizația de reprezentare națională, biserica armeană și organizațiile civile. Totuși, nu se poate vorbi despre o definiție unitară a identității armene între actorii instituționali, fapt explicabil prin divergențele istorice care au determinat în ce măsură și cu ce ritm comunitățile s-au maghiarizat lingvistic și identitar. De asemenea, aceste diferențe reflectă strategiile identitare noi adoptate de comunitățile analizate pentru reînnoirea grupului. Instituțiile implicate promovează tipuri diferite de armeni: biserica susține în primul rând o identitate liturgică și bazată pe descendență, în timp ce Uniunea Armenilor din România (UAR) și organizațiile civile ale

armenilor maghiarofoni promovează o viziune mai largă, axată pe cultura armeană globală. Relațiile dintre aceste organizații, care vizează de fapt același grup în continuă scădere numerică, sunt marcate și de tensiuni, care își au rădăcina în raportul asimetric dintre limba dominantă și cea minoritară.

Schimbarea de limbă în comunitatea armeană din Constanța: limba armeană ca limbă de „circulație restrânsă” (10). Ultimul studiu de caz prezentat în analiză se referă la comunitatea armeană din Constanța, vorbitoare de dialect armean occidental. Procesul de schimbare de limbă este abordat prin intermediul a patru teme majore, pe baza unei cercetări proprii, de tip calitativ și cantitativ. În ceea ce privește relația dintre categoriile de identitate etnică și lingvistică, spre deosebire de regiunile prezentate anterior, se poate spune că identificarea etnică este ridicată în rândul comunității armene din Constanța. Totuși, atunci când respondenții pot exprima și atașamente etnice secundare, se conturează o identitate multiplă, cu dominanță armeană – o variație armeană-română. Frecvența identităților exclusiv armene, respectiv a celor multiple, are o relație invers proporțională cu vârsta respondenților: proporția celor care se definesc exclusiv ca armeni este semnificativ mai mare în rândul celei de-a treia și a patra generații, ceea ce reflectă o accentuare a conștiinței etnice. În ceea ce privește circumstanțele achiziției limbii, deși media generală a eșantionului indică limba română ca limbă maternă, există diferențe notabile între generații: generația mai în vârstă, cu puține excepții, a învățat mai întâi limba armeană, însă această proporție scade considerabil în cazul generațiilor mai tinere. Transmiterea intergenerațională, esențială pentru vitalitatea lingvistică, prezintă o ruptură clară, iar spațiile de socializare lingvistică s-au modificat, astfel, învățarea limbii se deplasează din spațiul familial către instituții specializate. Competențele lingvistice ale comunității sunt influențate atât de accesul sau lipsa educației în limba armeană, cât și de structura etnică și lingvistică a familiilor. Copiii proveniți din familii mixte prezintă un nivel de cunoaștere al limbii armene considerabil mai scăzut decât cei proveniți din familii endogame etnic. Referitor la spațiile publice de utilizare a limbii armene, cele mai importante sunt biserica și comunitatea locală. Însă apar diferențe semnificative pe grupe de vârstă: pentru generația vârstnică, cele mai importante spații de utilizare a limbii sunt comunitatea (în sens larg, inclusiv internațional) și cadrul religios; pentru generația mijlocie, utilizarea limbii este predominant pasivă (consum de media și internet), în timp ce pentru tinerii comunității, familia și programele educaționale organizate de comunitatea locală constituie principalele contexte de

folosire a limbii. În ceea ce privește relația dintre dialectul armean occidental și cel standard din Armenia, generația mai în vârstă manifestă o atitudine mult mai încrezătoare față de utilizarea variantei standard, datorită accesului la conținuturi media în limba armeană și a relațiilor mai intense cu patria-mamă. Analiza atitudinilor lingvistice s-a realizat prin două metode: evaluarea în raport cu ideologiile lingvistice dominante și identificarea modelelor de diferențiere atitudinală. În general, atitudinile legate de limbă – în ceea ce privește dimensiunea afectivă, funcțiile lingvistice și proiecția de viitor – se situează între neutru și clar pozitiv, reflectând cele mai frecvente tipuri de ideologii lingvistice formulate la nivel comunitar. Astfel, s-au conturat trei tipuri de atitudini distincte: o orientare idealizantă, cu un atașament puternic față de limbă; o orientare pragmatică, centrată pe comunitate; și o orientare bazată pe valori culturale. În final, analiza a abordat relația dintre categoriile de identitate lingvistică și etnică în contextul celor mai reprezentative practici cotidiene ale identității armene. Pe baza frecvenței menționării acestor practici culturale s-au conturat trei profiluri ale exprimării identității armene: o orientare spre politică și cultură înaltă, una tradițional-comunitară și una religios-istorică. Doar în cazul ultimei, limbajul a fost identificat ca instrument de exprimare a identității, ceea ce sugerează retragerea limbii în sfera religioasă. Comunitatea analizată se află, astfel, într-un stadiu avansat al procesului de schimbare de limbă, cu o rată de transmitere intergenerațională care se reduce la jumătate de la o generație la alta. Chiar dacă biserica și evenimentele comunitare sunt singurele spații publice de utilizare a limbii armene, aceste ocazii nu oferă o utilizare predictibilă, regulată și clară a limbii, întrucât evenimentele au loc în limba română – aspect determinat atât de competențele lingvistice eterogene ale membrilor, cât și de statutul superior al limbii oficiale. Astfel, la nivelul comunității locale, limba armeană rămâne o limbă cu funcționalitate restrânsă. Această situație este parțial compensată de integrarea comunității în rețeaua internațională a diasporei și de relațiile intensificate cu Armenia, realizate prin excursii organizate și, în cazul tinerilor, prin participarea la programele de consolidare identitară și lingvistică oferite de politicile diasporei armene. În acest ultim caz, aceste programe devin chiar unul dintre cele mai importante spații de utilizare a limbii.

În capitolul de încheiere al lucrării numit **Concluzii (11)** sunt sintetizate cele mai importante rezultate ale analizelor parțiale. Cea mai relevantă concluzie a cercetării – deși, având în vedere eterogenitatea istorică și culturală internă a grupului analizat, este aproape imposibil de formulat afirmații cu valabilitate generală – vizează dinamica specifică a identității armene în

calitate de diasporă: ca apartenență etnică multiplă și, totodată, ca identitate de minoritate națională. În cadrul acestor categorii identitare, limba armeană apare ca element identitar cu intensități variabile și funcții lingvistice diverse. Abordările care evidențiază transformarea continuă, complexitatea și variabilitatea identității armene ca formă diasporică sunt esențiale pentru înțelegerea proceselor identitare și lingvistice specifice armenilor din România. Aceste comunități, indiferent de regiunea istorică, de categoriile identitare dominante sau de atașamentele lingvistice definitorii, trebuie înțelese ca entități sociale aflate la intersecția dintre contextul național – adesea caracterizat de multiple apartenențe minoritare – și o rețea diasporică globală. Deși procesul de schimbare de limbă s-a produs inevitabil în aproape toate regiunile – ca urmare a numărului redus de vorbitori, a integrării sociale, a egalității juridice și a mobilității sociale – limba armeană, sprijinită de politicile tot mai active ale patriei-mamă devine parte integrantă a memoriei culturale colective. Astfel, ea capătă rolul unui simbol al identității etnice aflat în continuă reinterpretație și poate funcționa ca o punte culturală comună între diferitele subgrupuri ale comunității.

Cuvinte cheie: schimbare de limbă, etnodemografie, politici identitare, ideologii și atitudini lingvistice.

Bibliografie selectivă:

AL-BATAINEH, Anke

2014. 'It's not important where you are, it's important what you are': International Armenian cultural education as a strategy for language maintenance. *Journal of Language and Cultural Education* 2: 182–203.

AREL, Dominique

2002. Language categories: backward- or forward-looking? In: KERTZER, David I.– AREL, Dominique (eds.): *Census and Identity: The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge University Press. Cambridge–New York. 92–120.

ASSMANN, Jan

2004. *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Kiadó. Budapest.

BARTH, Frederik

1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. REGIO. Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom 1: 3–21.

BARTHA Csilla

2003. A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: NÁDOR Orsolya–SZARKA László (szerk.): Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Magyar Kisebbségi Könyvtár. Budapest. 56–75.

BEN-RAFAEL, Eliezer–SHOHAMY, Elana–HASAN AMARA, Muhammad–TRUMPER-HECHT, Nira

2006. Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: the case of Israel. International Journal of Multilingualism 1: 7–30.

BENŐ Attila–LANSTYÁK István

2017. Névideológiák Erdélyben. In: VÖRÖS Ferenc (ed.): A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VIII. A nyelvterület keleti peremén. Erdélyi Múzeum Egyesület – Savaria University Press. Kolozsvár–Szombathely. 13–32.

BORBÉLY Anna (ed.)

2020. Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon. Nyelvtudományi Intézet. Budapest.

BORBÉLY Anna

2001. A nyelvcsere folyamata és kutatása. Nyelvtudományi Közlemények 98: 193–215.

BRUBAKER, Rogers

2001. Csoportok nélküli etnicitás. Beszélő 7–8: 60–66.

BRUBAKER, Rogers

2006. The “Diaspora” Diaspora. Ethnic and Racial Studies 1: 1–19.

CHELUCU, Marius

2005. Cauze ale părăsirii Moldovei de către armenii la sfârșitul secolului XVII. In: IVĂNESCU, Dumitru și CHELCU, Marius (coord.): Istorie și societate în spațiul est-carpatic (secolele XIII–XX). Junimea. Iași. 73–82.

COHEN, Robin

2008. Global Diasporas. Routledge. London.

FISHMAN, Joshua

1991. Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages. Multilingual matters. Clevedon.

FISHMAN, Joshua

2001. Reversing Language Shift: The Best of Times, The Worst of Times. In: FISHMAN, Joshua (ed.) Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective. Multilingual Matters. Clevedon. 2–22.

GANS, Herbert J.

1996. Symbolic Ethnicity. In: HUTCHINSON, John–SMITH Anthony D. (eds.) Ethnicity. Oxford University Press. Oxford. 146–151.

GÁL Noémi

2010. A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek. Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetsége. Kolozsvár.

GYURGYIK László

2003. Az asszimilációs folyamatok vizsgálata – komplex megközelítésben – a szlovákiai magyarság körében. Kisebbségkutatás 1: 10–42.

HERNER-KOVÁCS Eszter

2015. Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához. Kisebbségkutatás 2: 34–39.

HOBBSAWM, Eric

1992. Inventing Traditions. In: HOBBSAWM, Eric–RANGER, Terence (eds.): The Invention of Tradition. Cambridge University Press. Cambridge. 1–14.

HORVÁTH István

2009. Kisebbségi nyelvi jogok és kisebbségi nyelvhasználat Romániában. Magyar Tudomány 11: 1304–1312.

HORVÁTH István

2012. Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük. In: EPLÉNYI Kata–

IONESCU, Magdalena

2011. Din nou despre dreptul de utilizare a limbii materne și efectele reformei învățământului din anul 1948 asupra minorităților naționale din R.P.R. In: CIOBOTARU, Vasile–SOLOMON, Flavius–RADU, Sorin (coord.): Partide politice și minorități naționale din România

în secolul XX. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale–Kriterion Kiadó. Cluj-Napoca.

IORGULESCU, Silvia

2016. The Enforcement of Language Rights of Minorities in Romania. The Public Policies Designed to Protect and Promote the Armenian Language. *Europolity-Continuity and Change in European Governance* 2: 109–136.

IORGULESCU, Silvia

2017. Politici publice de protejare și promovare a limbilor minoritare în România. Studiu de caz pentru limba armeană. Teză de doctorat, Școala Națională de Studii Politice și Administrative. București.

JENKINS, Richard

2002. Az etnicitás újrarendelése: identitás, kategorizáció és hatalom. *Magyar Kisebbség* 4: 243–268.

KALI Kinga

2007. Vasárnapi örmények. In: ÖZE Sándor–KOVÁCS Bálint (szerk.): Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében II. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar. Piliscsaba. 145–155.

2007. Vasárnapi örmények. Valami a pozicionális identitásról *Látó* 10: 70–80.

2014. Armenizmus és neoarmenizmus. *Magyar Lettre Internationale* 93: 53–57.

KARAPETIAN, Shushan

2014. “How Do I Teach My Kids My Broken Armenian?”: A Study of Eastern Armenian Heritage Language Speakers in Los Angeles. University of California. Los Angeles.

KISS Tamás

2018. Demographic Dynamics and Ethnic Classification: An Introduction to Societal Macro-Processes. In: KISS Tamás–SZÉKELY István Gergő–TORÓ Tibor–BÁRDI Nándor–HORVÁTH István (eds.): *Unequal Accommodation of Minority Rights: Hungarians in Transylvania*. Palgrave–McMillan. Cham. 383–417.

KISS Tamás–VERESS Ilka

2018. Minorități din România: dinamici demografice și identitare. *ISPMN Working Papers*, nr. 65. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. Cluj-Napoca.

KOVÁCS Eszter

2018. Klasszikus és kelet-európai diaszpórapolitikák. REGIO. Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom 3: 155–234.

KOZMA István

2007. Identitás-repertoárok a magyarországi örmények, ruszinok és lengyelek körében. In: Bindorffer Györgyi (szerk.) Változatok a kettős identitásra - Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 255–300.

KRÁNITZ Péter Pál

2021. Procese demografice în rândul armenilor din Transilvania în perioada interbelică. In: DĂRĂBAN, Claudia–NASTASĂ-KOVÁCS, Lucian (coord.): Armenii din România. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. Cluj-Napoca. 127–141.

LANSTYÁK István

2017. Nyelvi ideológiák (általános tudnivalók és fogalomtár).

http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf, letöltve 2020 április 14.

MANOUKIAN, Jennifer

2017. In search of linguistic legitimacy: Western Armenian and the new speaker. In: BORJIAN, Maryam (ed.). Language and globalization: An autoethnographic approach. Routledge. New York. 195–206.

MATEVOSYAN, Hakob A.

2016. Incompatible Identities. The Armenian Diasporic Communities in Hungary. In: SIEKIERSKI, Konrad–TROEBST, Stefan (eds.): Armenians in the Post-Socialist Europe. Böhlau Verlag. Köln–Weimar–Wien. 170–178.

MERENICS Éva

2013. A magyarországi örmények törvény szerinti kétnyelvűségének kérdései és következményei. Pro Minoritate 3: 80–103.

NAGY Kornél

2021. Catolicizarea armenilor din Transilvania (1686–1711). Un model de integrare sau de dezintegrare? In: DĂRĂBAN, Claudia–NASTASĂ-KOVÁCS, Lucian – VERESS, Ilka

(coord.): Armenii din România. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. Cluj-Napoca. 40–60.

NASTASĂ, Lucian (coord.)

2008. Armenii din Nord-Vestul Transilvaniei în anii instaurării comunismului (1945–1953). Mărturii documentare. Centrul de Resurse Pentru Diversitate Etnoculturală. Cluj- Napoca.

NEGRUȚI, Sorin

2014. The evolution of the religious structure in Romania since 1859 to the present day. Revista Română de Statistică 6: 39–47.

PAULSTON, Christina Bratt

1994. Linguistic minorities in multilingual settings. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam–Philadelphia.

PAVLENKO, Aneta

2023. Multilingual Ghost Signs: Dissonant Languages in the Landscape of Memory. In: PAVLENKO, Aneta (ed.): Multilingualism and History. Cambridge University Press. Cambridge. 270–293.

PÁL Judit

2021. Imaginea armeanului – identitate armeană – asimilare în rândul armenilor din secolele XVIII–XIX. In: DĂRĂBAN, Claudia–NASTASĂ-KOVÁCS, Lucian–VERESS, Ilka (coord.): Armenii din România. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. Cluj-Napoca. 82–98.

PÉNTEK János

2001. A nyelv ritkuló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság. Kolozsvár.

PÉNTEK János

2002. Státus, presztízs, attitűd és a kisebbségi nyelvváltozatok értékelés. In: HOFFMANN, István–JUHÁSZ, Dezső–PÉNTEK, János (szerk.): Hungarológia és dimenzionális nyelvészet. Debreceni Egyetem–Jyväskylä-i Egyetem. Debrecen–Jyväskylä. 311–316.

PÉNTEK János–BENŐ Attila

2003. Nyelvi jogok Romániában. In: NÁDOR Orsolya–SZARKA László (szerk.): Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Gondolat Kiadó. Budapest. 123–147.

PÉNTEK János–BENŐ Attila

2020. A magyar nyelv Romániában (Erdélyben). Erdélyi Múzeum Egyesület–Gondolat Kiadó. Kolozsvár–Budapest.

SAFRAN, William

1991. Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora* 1: 83–99.

SAHAKYAN, Vahe

2020. Identity: Family, language and culture are defining constituents of hyphenated Armenianness. In: TCHILINGIRIAN, Hratch (ed.): *Armenian Diaspora Public Opinion* (1). *Armenian Diaspora Survey 2019*. Armenian Institute–Calouste Gulbenkian Foundation. London. 11–16.

SELVELLI, Giustina

2024. Language Attitudes, Collective Memory and (Trans) National Identity Construction Among the Armenian Diaspora in Bulgaria. Peter Lang International Academic Publishers.

SHEFFER, Gabriel

2003. *Diaspora politics: at Home Abroad*. Cambridge University Press. Cambridge.

SIEKIERSKI, Konrad

2011. The Armenian Diaspora in Romania. Roots, Routes and re-Creations. In: VAINOVSKI-MIHAI, Irina (ed.): *New-Europe College Yearbook 2010–2011*. București. 377–402.

SIEKIERSKI, Konrad

2016. The Chronotopes of the Armenian Diaspora in Romania: Religious Feasts and Shrines in the Making of Community. In: AGADJANIAN, Alexander (ed.): *Armenian Christianity Today. Identity Politics and Popular Practice*. Routledge. 197–214.

TAVITIAN, Simion

2004. *Armenii dobrogeni în istoria și civilizația românilor*. Ex Ponto. Constanța.

TCHILINGIRIAN, Hratch

2018. What Is ‘Armenian’ in Armenian Identity?. EVN Report.

Letöltés:https://oxbridgepartners.com/hratch/images/Publications/Hratch_Tchilingirian_What_Is_Armenian_in_Armenian_Identity.pdf, 2025.04.01.

TÓTH Ágnes–VÉKÁS János

2009. Nyelvi kötődés és nemzeti identitás. In: VITÁRI Zsolt (szerk.): *Minderheiten und Mehrheiten in ihren Wechselbeziehungen im südöstlichen Mitteleuropa*. Universität Pécs / Pécsi Tudományegyetem. Pécs. 291–308.

TÖLÖLYAN, Khachig–PAPAZIAN, Taline

2014. Armenian Diasporas and Armenia: Issues of Identity and Mobilization. An interview with Khachig Tölölyan. *Études arméniennes contemporaines* 3: 83–101.

VAUX, Bert

1999. The fate of the Armenian language in the United States. In: MAMIGONIAN, Marc A. (ed.) *The Armenians of New England*. Armenian Heritage Press.

VĂCARU, Silviu

2019. Armenii în statisticile oficiale ale Moldovei (1820–1832) *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, LVI: 77–85.

VERESS Ilka

2009. A szamosújvári örmények identitásnarratívái, *Korunk* 5: 37–44.

2011. A romániai örmény kisebbség kulturális reprodukciós stratégiái. *Pro Minoritate*, 1: 123–139.

2021. Nyelvi ideológiák a romániai örmény írott sajtóban. In: ANDRÉ Mária Irén–KESZEG Vilmos–SZMUTKU Melinda (szerk.) *Források és értelmezések. Egyetemi Műhely–Bolyai Társaság Kiadó*. Kolozsvár. 463–490.

WOODS, Anya

2008. The role of language in some ethnic churches in Melbourne. In: OMONIYI, Tope–FISHMAN, Joshua (eds.): *Explorations in the Sociology of Language and Religion*, John Benjamins Publishing Company. Amsterdam–Philadelphia. 197–212.

YINGER, J. Milton

2002. Az asszimiláció és a disszimiláció elmélete felé. *REGIO. Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom* 1: 24–44.